

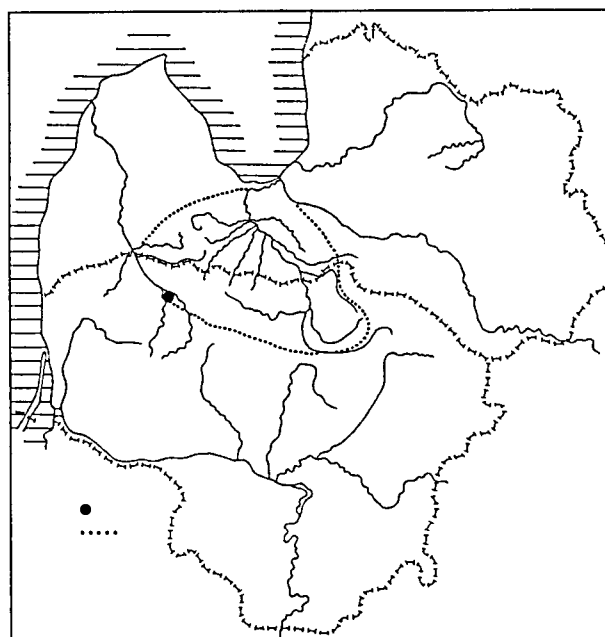
LAIĐOSENOS YPATUMAI VAKARŲ ŽIEMGALOJE (PAVIRVYTĖS KAPINYNŲ DUOMENIMIS)

ILONA VAŠKEVIČIŪTĖ

ĮVADAS

Apie IV–V a. pradėjus irti Šiaurės Lietuvos ir Pietų Latvijos pilkapių su akmenų vainikais kultūrinei sričiai, centrinėje jos dalyje susiformavo žiemgalių gentis. Valstybės kūrimosi išvakarėse ji užėmė nemažą baltų regiono dalį – vakaruose jos ribos perėjo į kairįjį Ventos upės krantą ir užėmė žemes tarp Virvytės ir Ventos, pietuose siekė dabartinio Šiaulių miesto šiaurinius pakraščius, toliau į rytus ėjo Pakruojo rajono pietiniu ir Panevėžio rajono šiauriniu pakraščiu, rytuose riba su sėliais buvusi Apasčios upė, o šiaurėje siauru ruožu žiemgaliai siekė Rygos įlanką (1 pav.). Tokioje nemažoje teritorijoje, be abejo, turėjo egzistuoti ir egzistavo kai kurie kultūriniai skirtumai. Tokių, tiesa, nedidelių skirtumų, pastebėta tiriant žiemgalių materialinę kultūrą. Tyrinėtojai jau seniai yra atkreipę dėmesį į tai, kad vakarinėje dalyje naudoti įmoviniai kirviai (kaip ir Žemaitijoje), o rytinėje Žiemgaloje – pentiniai (kaip ir Aukštaitijoje) (Атразис, 1980, c. 94, Vaškevičiūtė, 1993, p. 10). Be jokios abejonės, kaimyninių genčių kultūra turėjo įtakos paribyje gyvenusioms žiemgalių bendruomenėms. Iki šiol ši įtaka dažniau buvo pastebima materialinėje kultūroje.

Šiame straipsnyje pabandysime panagrinėti kai kuriuos vakarų Žiemgalai būdingus dvasinės kultūros bruožus, išryškinti dvasinės kultūros skirtumus, egzistavusius vakarinėje ir rytinėje Žiemgaloje. Visų pirma laidosenos skirtumus. Kaip atskaitos taškas pasirinktas labiausiai į vakarus nutolęs žiemgalių paminklas – Pavirvytės kapinynas (1 pav.). Tiesa, pastaruoju metu įvairiose diskusijose vis dažniau pasigirsta samprotavimų, jog Pavirvytės kapinyną paliko netgi ne žiemgalių bendruomenė. Todėl šiame straipsnyje pabandysime paneigti šią, manau, niekuo nepagrįstą nuomonę ir argu-

1 pav. Pavirvytės kapinynas ir žiemgalių žemė. I. Keršulytės pieš.

mentuoti įrodyti, jog Pavirvytė – žiemgališkas kapinynas, kuriame dėl jo geografinės padėties (kapinynas įrengtas pačiame Žiemgalos ir Kuršo paribyje) atsispindi ir kaimyninių kultūrų įtaka. Ir tai, be abejo, nekelia jokios nuostabos. Kaimyninių genčių įtakos neišvengė ir kitos paribyje gyvenusios baltų genčių bendruomenės. Tik vienoms ši įtaka pasireiškė labiau, kitoms mažiau.

KAPINYNŲ CHARAKTERISTIKA

Taigi labiausiai į vakarus ir pietvakarius nutolę žiemgalių paminklai būtų tarp Virvytės ir Ventos esantys kapinynai: Pavirvytė, Kairiškiei, Balsiai (Akmenės r.)

ir Kaupriai (Šiaulių r.). Deja, tik vienas jų – Pavirvytės kapinynas yra tyrinėtas. Kiti paminklai žinomi tik iš atsitiktinai į muziejus pakliuvusių radinių. Taip žinome, kad Kairiškių, Balsių ir Kauprių kapinynai yra vėlyvi, t. y. radiniai datuojami VIII–XIII amžiumi (LAA, T. 3, p. 25(43), 49(243), 52(262)). Nors Pavirvytės kapinynas tyrinėtas net keletą sezonų, visa jo medžiaga dar neskelbta. Daugiau dėmesio sulaukė tik vėlyvi (XVI–XVII a.) (Vaškevičiūtė, 1995, p. 317–329) bei degintiniai kapai (Vaškevičiūtė, 1989, p. 55–67). Tačiau Pavirvytės kapinyno medžiaga plačiai naudojama sprendžiant etninius ir materialinės kultūros klausimus, publikuojant atskirų kapų medžiagą ar tik pavienius dirbinius (Чеснис, 1985, c. 152; Česnys, 1987, p. 199; Volkaitė-Kulikauskienė, 1987, p. 194; Volkaitė-Kulikauskienė, Jankauskas, 1992, p. 135–170; Vaškevičiūtė, 1992, p. 128–134; Volkaitė-Kulikauskienė, 1997, pav. 83, 87; Kazakevičius, 1996; Казакявичюс, 1998, c. 129–135; Kazakevičius, 1998a, p. 40, 48, 57; Kazakevičius, 1998b, p. 287; Vaškevičiūtė, 2000a, p. 91–98; Vaškevičiūtė, 2000b, p. 146; Vaškevičiūtė, 2000c, p. 25–27; Vaškevičiūtė, 2001, p. 275–282).

Pavirvytės kapinynas, esantis Gudų ir Svirkančių kaimų ribose, žinomas nuo 1965 metų, kai kasant žvyrą buvo sunaikinta dalis senkapio, keliolika radinių pateko į Viekšnių mokyklą, o 1971 metais iš jos – į Nacionalinį muziejų. Radiniai būdingi IX–XIII a., dalis apdegę. Tarp jų yra dviašmenio kalavijo geležtė su įrašu (LNM, AR 510:1–13) (LAA, kn. 3, p. 44(194)).

1977 metais senkapis buvo įrašytas į Lietuvos TSR kultūros paminklų apskaitą. Tais pačiais metais kolūkis šalia senkapio pradėjo eksploatuoti žvyro karjerą. Mažeikių kraštotyros muziejus minėtame senkapyje pradėjo tiriamuosius darbus. Jiems vadovavo A. Cholodinskienė (Cholodinskienė, 1977š, 1978š, 1979š, 1981š). Kartu buvo nustatyta, kad senkapis yra ne Svirkančių, o Pavirvytės kaime, ties riba su Gudų kaimu. Senkapis nutolęs apie 0,4 km į V nuo kelio Tryškiai–Gyvoliai, 0,2 km į ŠR nuo kelio Tryškiai–Viekšniai bei 0,1 km į R nuo Virvytės dešiniojo kranto. Senkapis nuo seno buvo ardomas. Tą rodė bulviarūsių vietos, senkapio paviršiuje mėtėsi paskiri dirbiniai. Mažeikių kraštotyros muziejus kapinyną tyrinėjo 1977–1979 ir 1981 metais. 1982 metais kapinyne „dirbo“ Naujosios Akmenės „senovės mėgėjai“. Žinoma, kad jie iškasė apie 30 m² plotą, bet neaišku, kiek ir

kokių kapų rado. Nepasiekė muziejų saugyklų ir jų iškasti radiniai. 1983–1984 m. tyrimo darbus kapinyne tęsė Istorijos instituto ekspedicija (vad. šio straipsnio autorė) (Vaškevičiūtė, 1983š, Vaškevičiūtė, 1984š; Vaškevičiūtė, 1984, p. 111–114; Vaškevičiūtė, 1986a, p. 106–107).

Taigi per šešerius metus buvo ištirtas per 3000 m² plotas, surasti 183 kapai, tarp jų 38 vėlyvi (XVII–XVIII a.) palaidojimai (apie kuriuos šiame darbe nebus kalbama) bei 145 IX–XIII a. kapai.

Pavirvytės kapinynas – kol kas vienintelis žinomas žiemgališkas paminklas, kuriame randama ir degintinių palaidojimų. Tai būtų vienas išskirtinių šio paminklo bruožų, tačiau nustatyta, jog visi Pavirvytės kapinyne kremacijos papročiu palaidoti mirusieji – kūršiai (Vaškevičiūtė, 1989, p. 55–67).

GRIAUTINIAI KAPAI

Inhumacijos papročiu palaidota 115 mirusiųjų. Griautiniai kapai nesudaro atskiros kapinyno grupės. Buvo laidota laikantis eiliškumo principo, todėl tarp griautinių kapų yra įsimaišiusių ir degintinių. Eiliškumo principo laikytasi laidojant ir vyrus, ir moteris, ir vaikus, turtingus mirusiuosius ir beturčius. Laidota tvarkingomis eilėmis, kurios sudaro tarsi puslankius. Tai matyti tose kapinyno vietose, kuriose rasta daugiau nesuardytų kapų (perk. II, V, VI, XII, LXI, LXII, LXIV). Duobės kastos negilios, griaučiai randami 35–95 cm gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus, tačiau dažniausiai laidota 40–50 cm gilumoje. Duobės stačiakampės, užapvalintais galais, 235x80–210x70 cm dydžio, vaikų – atitinkamai mažesnės. Tarpai tarp duobių siekia 50–90 cm, o tarp eilių – 150–200 cm. Šiaurinėje kapinyno dalyje šalia IX–XIII a. kapų buvo palaidoti ir XVII–XVIII a. mirusieji. Toks reiškinys, kai praėjus 200–300 metų vėl pradedama laidoti anksčiau apleistuose kapinyuose, būdingas visai Žiemgaliai. Tokį procesą matome Šukioniuose (Vaškevičiūtė, 2000d, p. 160), Meldiniuose (Butėnienė, 1974š), Valdomuose (Salatkienė, 1990, p. 89–92) ir kt. Tai tarytum vienas žiemgališkos laidosenos ypatumų, nes tokio reiškinio nepastebėta buvus kituose etniniuose junginiuose.

Kapinynas pasiekė archeologus labai apardytas. Pietinė dalis (neaišku, ar joje iš viso būta palaidojimų) jau buvo visiškai nukasta imant žvyrą, likusioji dalis

Griautinių ir degintinių kapų numeracija

Kapo Nr.	Lytis	Palaidojimo tipas	Kapo Nr.	Lytis	Palaidojimo tipas	Kapo Nr.	Lytis	Palaidojimo tipas	Kapo Nr.	Lytis	Palaidojimo tipas
1	V	gr.	37	Vk.	gr.	73	?	gr.	109	M	gr.
2	V	gr.	38	V	gr.	74	?	gr.	110	V	gr.
3	V	gr.	39	M	gr.	75	V	gr.	111	V	deg.
4	V	gr.	40	V	gr.	76	V	gr.	113	?	gr.
5	M	gr.	41	?	gr.	77	M	deg.	114	?	deg.
6	M	gr.	42	?	gr.	78	?	deg.	116	?	gr.
7	V	gr.	43	M	gr.	79	Vk?	gr.	117	V	gr.
8	Vkb.	gr.	44	V	gr.	80	?	gr.	118	?	gr.
9	M	gr.	45	V	gr.	81	V	deg.	121	?	gr.
10	V	gr.	46	M	deg.	82	V	gr.	122	V	gr.
11	V	gr.	47	?	gr.	83	?	gr.	123	M	gr.
12	?	gr.	48	Vkm.	gr.	84	V	gr.	124	M	gr.
13	?	gr.	49	?	deg.	85	V	gr.	125	?	gr.
14	?	gr.	50	?	gr.	86	M	gr.	126	?	deg.
15	V	gr.	51	?	gr.	87	?	deg.	127	?	deg.
16	Vkm.	gr.	52	?	gr.	88	V	gr.	128	?	gr.
17	M	gr.	53	V	deg.	89	V	deg.	129	M	gr.
18	V	gr.	54	V	gr.	90	M	gr.	130	?	gr.
19	V	gr.	55	?	?	91	V	gr.	131	?	gr.
20	V	gr.	56	?	gr.	92	V	gr.	132	?	gr.
21	V	gr.	57	?	deg.	93	V	gr.	133	?	gr.
22	V	gr.	58	?	deg.	94	V	gr.	134	V	gr.
23	?	gr.	59	?	deg.	95	?	gr.	135	Vkm.	gr.
24	?	gr.	60	?	deg.	96	V	gr.	136	?	gr.
25	M	gr.	61	M	deg.	97	?	deg.	137	M	gr.
26	V	gr.	62	V	gr.	98	?	gr.	138	M	gr.
27	V	deg.	63	V	deg.	99	V	gr.	139	?	gr.
28	Vk?	gr.	64	V	gr.	100	V	deg.	140	?	gr.
29	?	gr.	65	V	deg.	101	?	deg.	141	M	gr.
30	V	gr.	66	V	gr.	102	V	deg.	142	M	gr.
31	?	gr.	67	?	gr.	103	?	gr.	143	M	gr.
32	?	gr.	68	M	gr.	104	?	?	144	M	gr.
33	?	gr.	69	V	gr.	105	V	gr.	145	V	deg.
34	V	gr.	70	V	gr.	106	V	gr.	146	?	gr.
35	V	gr.	71	V	deg.	107	?	deg.	163	?	gr.
36	?	gr.	72	?	deg.	108	?	gr.	165	?	gr.

Sutartiniai ženklai:

V – vyras   M – moteris   Vk. – vaikas
Vkb. – berniukas   Vkm. – mergaitė   ? – nenustatyta

* kapai 112, 115, 119, 120, 147–162, 166–183 yra vėlyvi (Vaškevičiūtė, 1995, p. 317–329).

iškasinėta bulviarūšiais, ilgą laiką ariama. Todėl nesuardytų (arba bent šiek tiek mažiau apardytų kapų), t. y. tokių kapų, kurie galėtų duoti reikiamos informacijos apie laidoseną, yra nedaug. Visus kapus pagal galimas informacijos suteikimo laipsnį galime suskirstyti į tris grupes: I grupei skiriami visiškai suardyti kapai, iš kurių jau negalime gauti jokios informacijos, išskyrus tai, jog čia būta griautinio kapo, bet neaišku, ar kapas vyro, ar moters, kokia kryptimi orientuotas ir kt.; II grupei priskiriami tie kapai, kurie duoda šiek tiek daugiau informacijos, bet ji ne visa, t. y. aiški mirusiojo palaidojimo kryptis, aiški lytis, bet neaišku, kaip buvo sudėtos mirusiojo rankos, ne visas įkapių komplektas ir t. t.; III grupei skiriami tokie kapai, kurie suteikia visapusišką informaciją. Taigi I gr. kapai sudaro 31,8%, II gr. – 46,6% ir III gr. – 21,6% visų palaidojimų.

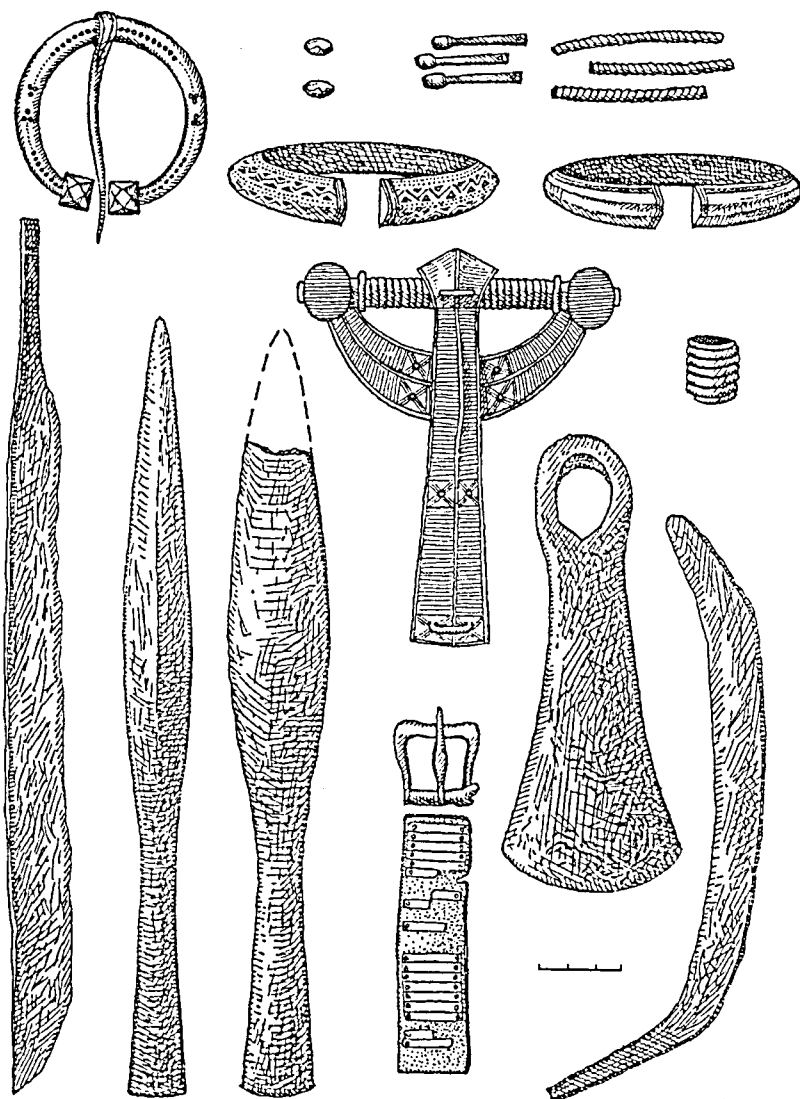
Mirusieji guldyti ant nugaros, ištiestomis kojomis, krūtinės srityje sudėtomis rankomis. Dažniausiai rankos sulenktos per alkūnes taip, kad rankų pirštai gulėtų prie apatinio žandikaulio, retkarčiais viena ranka sulenкта maksimaliai, o kita – stačiu kampu ir padėta ant krūtinės. Tokia rankų padėtis vyrauja beveik visuose žiemgališkuose kapinyuose.

Bent dalis mirusiųjų buvo palaidoti karstuose. Didesnių ar mažesnių karsto buvimo pėdsakų rasta k. 11, 13, 84. Nustatyta, kad k. 13 karstas buvęs skobtinis, kituose – iš lentų. Dalyje griautinių kapų duobių dugne ir sampiluose aptikta degėsių bei angliukų. Aiškiai matyti, jog prieš laidojant mirusįjį buvo atliekamos apeigos su ugnimi. Kartais degėšiai turi aiškiai lokalizuotą vietą. Pvz., k. 44 20x32 cm dydžio degėsių krūvelė buvusi dešiniajame kapo duobės krašte. Kituose kapuose degėšiai ir angliukai pasklidę po visą kapo duobės dugną ar sampilą. Kai kuriuose kapuose rasta akmenų. Kape 11 akmuo gulėjo kapo duobės viduryje, k. 28 – prie vaiko kaukolės, o kape 128 prie mirusiojo kaukolės rasti net 4 nedideli akmenukai (7x6x5–14x13x9 cm) ir dar vienas akmuo gulėjo prie dešinės kojos pėdos. Ką galėtų reikšti šie akmenys, neaišku. Neaišku, ar jie susiję su laidojimo apeigomis, ar į kapo duobę papuolė atsitiktinai. Akmenų vainikai ar juos simbolizuojančios dalys (kai dedama po 2 akmenis prie mirusiojo galvos ir kojų) žiemgalių kapams nebūdingi. Jų nerasta nė viename kitame žiemgalių kapinyne. Bet toks paprotys gyvavo pas kuršius (Stankus, 1995, p. 15–16). Pavirvytės kapinyne ras-

tus akmenis reikėtų traktuoti kaip nesusijusius su laidosena. Visų pirma dėl to, jog rasta vos keletas tokių kapų, be to, akmenys kapuose nesudaro kokios nors pasikartojančios sekos. Taigi nei kapo duobės įrengimu, nei palaidojimo būdu Pavirvytės kapinyne nesiskiria nuo kitų žiemgališkų kapinyne.

Šiek tiek kitokia situacija iškyla nagrinėjant mirusiųjų orientavimą pasaulio šalių atžvilgiu. Žinoma, jog vyrų ir moterų guldymas į kapą priešinga kryptimi yra viena būdingiausių žiemgalių laidosenos ypatybių. Be to, pastebėta, jog Žiemgaloje egzistavo dar viena priešprieša: jaunos mergaitės laidotos priešinga kryptimi nei suaugusios moterys (Vaškevičiūtė, 2000e, p. 227). Pavirvytės kapinyne mirusieji laidoti nesilaikant griežtesnės tvarkos. Bent taip atrodo pažiūrėjus iš pirmo žvilgsnio. Tačiau suskaičiavus procentus paaiškėjo, jog vis dėlto dauguma vyrų, t. y. 63,4%, palaidoti galva į PR (12,2% į ŠR, 14,6% į ŠV ir 9,8% į PV). Moterys orientuotos galva į Š–ŠR–ŠV 63,1% ir tik 36,9% į P–PV–PR. Vaikai laidoti galvomis į ŠV ir PR. Pagal lytį nustatyti, į kurią pusę buvo orientuoti berniukai, o į kurią mergaitės, nepavyko. Vaikų kapai labiau suardyti, o pagal išlikusias skurdžias įkapes to padaryti neįmanoma. Aišku tik tiek, jog rasta turtingų mergaičių kapų, kurios palaidotos ir į ŠV, ir į PR. Taigi apžvelgus mirusiųjų orientavimą pasaulio šalių atžvilgiu peršasi mintis, jog valstybės kūrimosi išvakarėse šiame Žiemgalos pakraštyje paprotys laidoti vyrus ir moteris priešinga kryptimi po truputį nyko. Tokio papročio laikytasi laidojant tik apie 63% mirusiųjų. Kiti laidoti nesilaikant žiemgališkų tradicijų. Matyt, tą lėmė kuršių artumas. Kuršiams priešpriešos paprotys nebūdingas. Čia laidojant mirusiuosius laikytasi visiems bendros, dažniausiai PR laidojimo krypties (Gintautaitė-Butėnienė, Butėnas, 2002, p. 12; Stankus, 2002, p. 206; Stankus, 1995, p. 16; Bračiulienė, 2002, p. 117). Taigi mirusiųjų orientavimo pasaulio šalių atžvilgiu paprotys Pavirvytės kapinyne išskiria iš kitų žiemgališkų paminklų ir rodo, jog kuršiški papročiai po truputį skverbėsi į žiemgalių bendruomenę.

Įkaps, jų skaičius bei išdėstymo tvarka kape yra vienas tų skiriamųjų bruožų, kurie gali padėti atsakyti ir į sudėtingus etninius klausimus. Be abejo, visoms baltų gentims būdinga mirusiuosius išlydėti į kitą pasaulį su įkapėmis. Visose gentyse egzistavo paprotys dėti gausias įkapes, bet vienose gentyse įkapių dėta daugiau, kitose – mažiau. Žiemgaliai – viena tų baltų

2 pav. Kapo 22 įkapės. I. Keršulytės pieš.

genčių, kurių mirusieji buvo laidojami su gausiomis įkapėmis. Vyrams į kapus būtinai dėta ginklų, darbo įrankių ir daug papuošalų. Moterys laidosos su darbo įrankiais ir gausiais papuošalais. Gausios įkapės būdingos ir kuršiams. Atrodo, jog šis laidosenos bruožas negalėtų padėti atskirti kuršių nuo žiemgalių. Tačiau čia į pagalbą ateis įkapių dėjimo tvarka, kuri abiejose gentyse buvusi skirtinga, bei pačios įkapės.

Taigi dabar panagrinėkime, kokios įkapės ir kokia tvarka įdėtos į kapą inhumacijos papročiu palaidotiems Pavirvytės bendruomenės nariams.

Vyrai Pavirvytėje laidoti su ginklais. Tačiau pati ginkluotė nebuvo įvairi. Tai ietys ir kovos peiliai–kala-

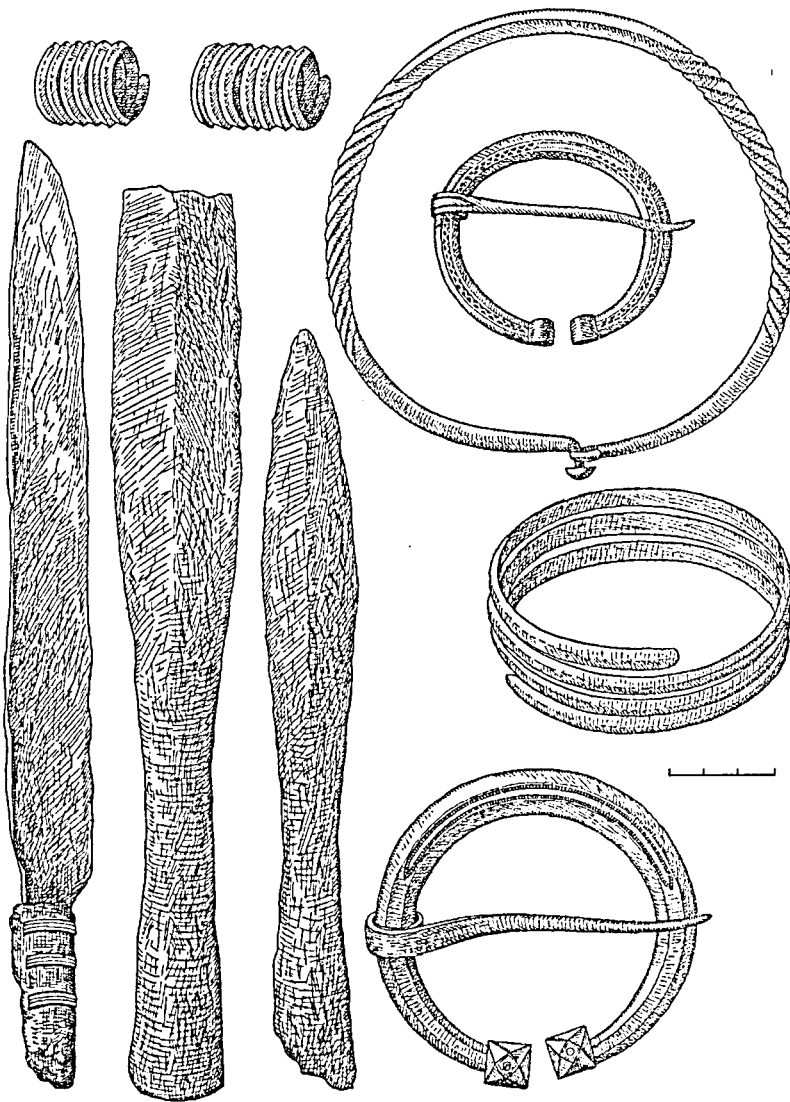
vijai. Tokie pat ginklai vyrauja ir kituose žiemgalių kapinyuose – Jauneikiuose, Šukioniuose, Stungiuose, Čiunkanuose–Drenguose ir kt. (Vaškevičiūtė, 1986, p. 43; Vaškevičiūtė, 2000d, p. 168; Vaškevičiūtė, 2000e, p. 233; Atgāzis, 1994, p. 29–40).

Dabar panagrinėkime, kokia tvarka į vyro kapą buvo įdėtos ietys, koks iečių viename kape skaičius ir kokios jų plunksnos. Palyginimui pasitelkime duomenis iš kitų žiemgališkų bei kuršiškų kapynų (imama tik publikuotų kapynų medžiaga, kurios duomenys apibendrinti).

Nustatyta, kad IX–XII a. žiemgalių kapinyuose vyrai laidoti su 2–3 ar net daugiau iečių, jos dėtos į kapą taip, kad ietigaliai gulėtų vienoje ar kitoje galvos pusėje. Vyrauja įmoviniai ietigaliai (93% visų iečių antgalių). Ietigalių plunksnos skiriasi nuo naudotų kitose gentyse. Jos nepasižymi aiškiu perėjimu iš plunksnos į įmovą, o pati plunksna – plokščia. Daugumą sudaro karklo bei lauro lapo formos ietigaliai. Dar vienas skiriamasis bruožas – žiemgaliai daug ilgiau naudojo ietis su lauro formos plunksnomis. Čia jų randama iki pat XI a. Tiesa, vėlyvųjų lauro lapo formos ietigalių parametrai šiek tiek skiriasi nuo anksčiau naudotų – jų plunksnos siauresnės, o įmovos trum-

pesnės (Vaškevičiūtė, 2000b, p. 149, 169). Dabar pažiūrėkime į Pavirvytės kapinyne rastus iečių antgalius. Iš viso rasti 49 iečių antgaliai. Iš jų 35 kapuose ir 14 atsitiktinai (į atsitiktinių iečių skaičių neįtraukti 3 įtvėriamieji ietigaliai su viena ar dviem užbarzdomis. Tie ietigaliai greičiausiai iš suardytų degintinių kapų, nes, kaip matysime, tokių ietigalių nerasta griautiniuose kapuose).

Pavirvytės kapinyne dažniausiai vyras laidotas tik su viena ietimi (tokių palaidojimų net 2/3), rečiau laidota su dviem ietimis ir tik viename kape rasti trys iečių antgaliai. Bet šiame kape (117) trečioji ietis kapo duobės šone buvo išmeigta į žemę. Tai visiškai išskirtinis atvejis. Ietys dėtos tiek kairėje, tiek dešinėje

3 pav. Kapo 76 įkapės. I. Keršulytės pieš.

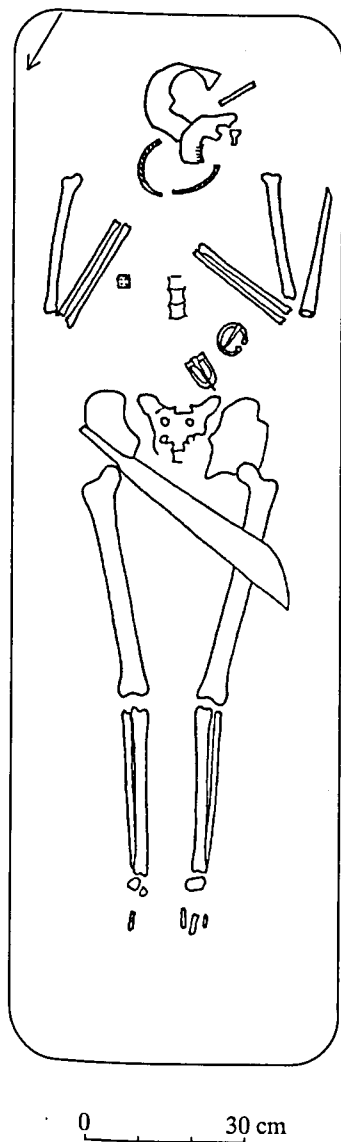
galvos pusėje, tik dviejuose kapuose ietys rastos padėtos prie viršugalvio. Jeigu į kapą būdavo dedamos dvi ietys, jų ietigaliai gulėjo vienas virš kito arba vienas šalia kito. Tai, jog mirusiajam dažniausiai dėta tik viena ietis, rodo, kad Pavirvytės bendruomenei buvęs artimesnis kuršiškas paprotys (ten, kaip minėta, į vyro kapą dėta taip pat tik viena ietis), tačiau patys ietigaliai būdingesni žiemgaliams nei kuršiams. Absoliuti ietigalių dauguma – įmoviniai. Tik k. 6, kuriame buvo palaidota turtinga moteris, jos kairiajame šone prie dubenkaulio buvo padėtas įtveriamasis ietigalis, matyt, į kapą patekęs kaip dovana. Beje, šiame kapinyne yra ir daugiau turtingų moterų kapų, ku-

riuose rasta ir vyriškų įkapių. Jos, pasak kai kurių tyrinėtojų, tik dar labiau pabrėžia tų moterų turtingumą (Голубева, 1984, с. 85). Įmoviniai ietigaliai būdingi ne tik žiemgaliams, bet ir kuršiams. Tačiau skiriasi pati ietigalių forma. Šiame kapinyne rasti būdingi žiemgaliams, t. y. ietigaliai nepasižymi aiškiu perėjimu iš plunksnos į įmovą, o plunksna neturi aiškios briaunos (2, 3 pav.). Tik k. 34 rastas įmovinis ietigalis, per plunksnos vidurį turintis ryškią briauną. Dar vienas toks ietigalis rastas atsitiktinai.

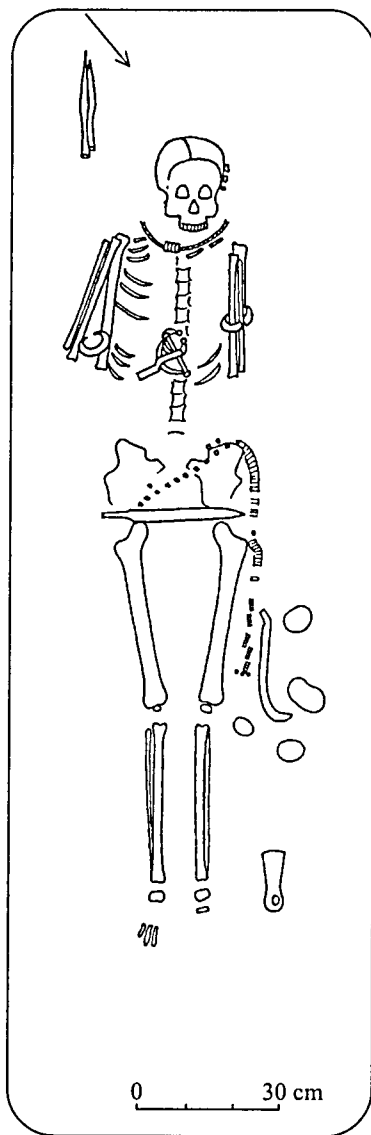
Dauguma rastų ietigalių yra karklo lapo formos plunksna. Jų ilgis 18,5–33 cm. Tik kape 75 rastas juostinis ietigalis. Šis ietigalių tipas būdingesnis kuršiams, bet žiemgalių kapinynuose randame po vieną kitą juostinį ietigalį (Jauneikiai, Linksmučiai, Stungiai, Čiunkanai–Drengerai). Taigi ietigaliai rodo, jog Pavirvytės kapinyne vyrauja žiemgaliams būdingi ietigaliai, kurie buvo dedami į kapą kuršišku papročiu.

Kovos peiliai – taip pat viena tų įkapių, kuri gali duoti atsakymą į daugelį etninių klausimų. Žiemgaliams, žinia, būdingi platieji kovos peiliai–kalavijai, kurie į kapą dėti tik žiemgaliams būdinga tvarka, t. y.

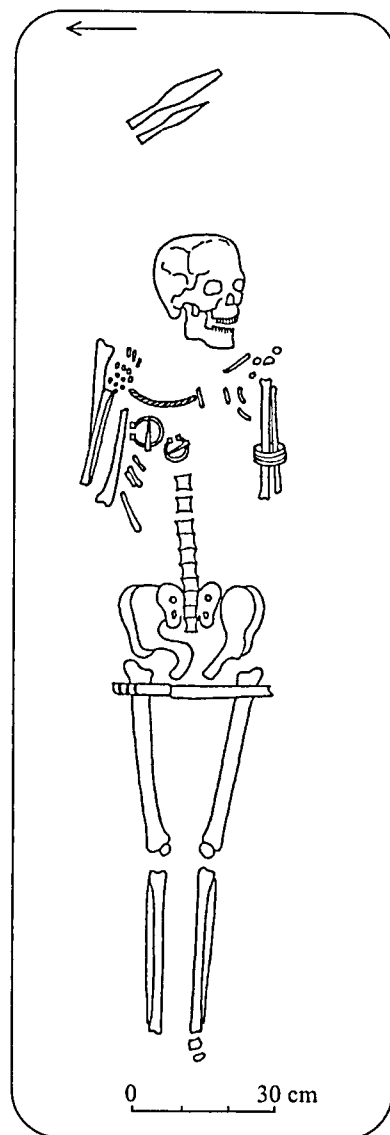
skersai mirusiojo kojų ar dubens. Platusis kovos peilis–kalavijas naudotas ir kitų baltų genčių – žemaičių, latgalių, bet šie juos dėjo į kapą kitu papročiu: žemaičiai šalia mirusiojo šono, o latgaliai visai neturėjo nusistovėjusios tvarkos. Čia peiliai–kalavijai dėti ir šalia, ir išilgai mirusiojo, bet niekada skersai. Be to, žemaičiai nuo IX–X a. dažniau pradeda naudoti kalavijus, todėl plačiųjų kovos peilių šiuo periodu beveik nerandama. O kuršiai plačiųjų kovos peilių visai nenaudojo. Čia buvo paplitę vienašmeniai, o vėliau ir dviašmeniai kalavijai. Taigi panagrinėkime, kokiais peiliais buvo ginkluoti Pavirvytės bendruomenės vyrai kariai.

4 pav. Kapo 10 planas.
I. Keršulytės pieš.

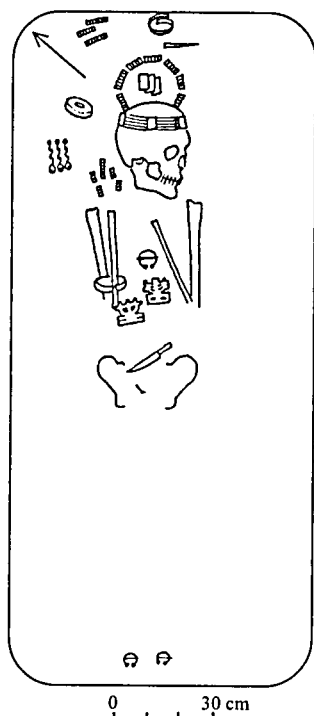
5 pav. Kapo 22 planas.
I. Keršulytės pieš.

6 pav. Kapo 76 planas.
I. Keršulytės pieš.

Kovos peilių rasta 10-yje kapų (dar trys rasti atsitiktinai). 9-uose buvo plačių kovos peilių–kalavijų ir viename – siauras ilgas kovos peilis. Visuose kapuose, kaip ir priimta žiemgaliams, kovos peiliai padėti skersai mirusiojo dubenkaulių, rankeną atsukant dešinės rankos link (4, 5 pav.). Net ir kape 76, kuriame rastas siauras ilgas peilis, jis padėtas skersai mirusiojo dubenkaulių (6 pav.). Taigi plačių kovos peilių dėjimo paprotys rodo, jog čia laikytasi žiemgališkų tradicijų. Įdomu pastebėti, kad ir darbui skirti peiliai dėti laikantis tos pačios tvarkos. Platieji kovos pei-

liai yra 30,5–53 cm ilgio. Šiaip jau įprasta, kad žiemgaliai juos nešiojo be makštų, o žiemgalių karys laidojamas ir be diržo. Pavirvytės kapinyne dauguma plačių kovos peilių buvo makštyse: medinių makštų apkalų liekanų rasta k. 18 (makštys buvusios pušinės) ir k. 19. Kituose kapuose prie peilio ašmenų išlikusi žalvario juostelė (tai rodo, kad makštys galėjo būti odinės, apkaustytos žalvariu). Tokių žalvarinių apkaustų likučių rasta k. 76, 105 ir 110. Ir beveik visuose kapuose, kur buvo rasti platieji kovos peiliai–kalavijai, aptikta diržo likučių – apkaliukų, sagčių,

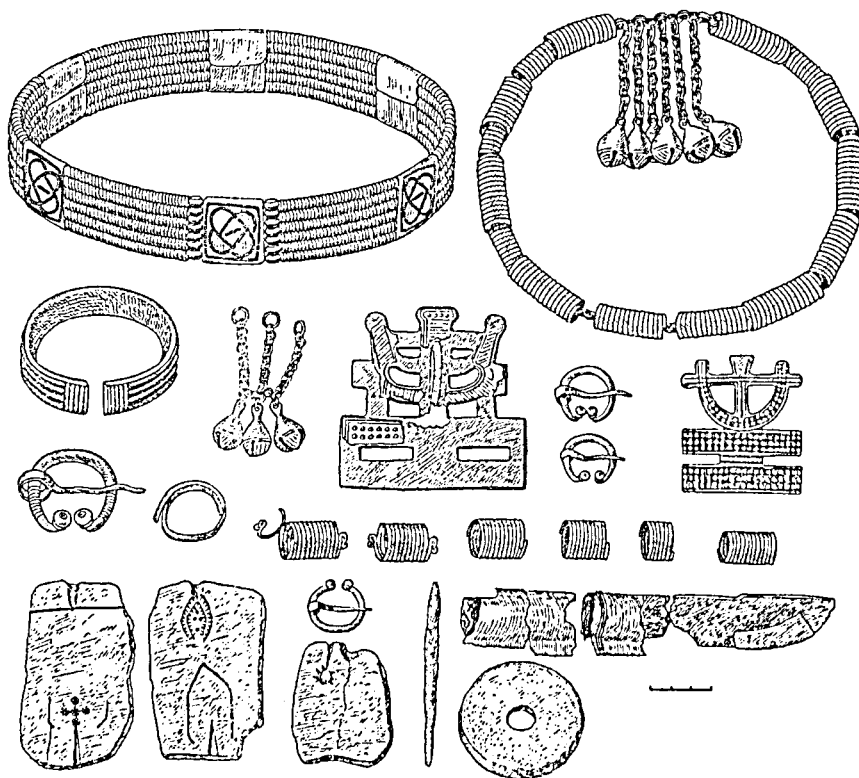
7 pav. Kapo 135 planas.
I. Keršulytės pieš.

kutų, o k. 22 – net odinė perpetė (5 pav.). Makštyse nešioti ir darbui skirti peiliukai, kurie, matyt, buvo tvirtinti irgi prie diržo. Į makštis iškistų darbo peiliukų rasta ir Laiviuose (Gintautaitė-Butėnienė, Butėnas, 2002, p. 23). Taigi Pavirvytės kapinyne palaidotiems vyrams būdingi platieji kovos kalavijai, jie į kapą dėti tik žiemgaliams būdingu papročiu – skersai dubenkaulių, bet gyvi būdami vyrai juos nešiojo ne žiemgališku papročiu, o kuršišku – prisegtus prie odinio diržo, makštyse.

Kalavijų griautiniuose kapuose neaptikta. Tiesa, atsitiktinai kapinyno teritorijoje rasta kalavijo buoželė, bet ji greičiausiai yra iš suardyto degintinio kapo. Taigi apibūdinę ginklų į kapą dėjimo paprotį galime daryti išvadą, kad Pavirvytės bendruomenės vyrai naudojo tokius pat ginklus kaip ir žiemgaliai, t. y. įmovinius karklo ir lauro lapo formos plunksna bei juostinius, jų plunksnos, kaip ir įprasta žiemgaliams, nepasižymi aiškiu perėjimu iš įmovos į plunksną, o plunksna neturi aiškios briaunos, bet jų dėjimo į kapą tvarka būdingesnė kuršiams nei žiemgaliams. Kovos peiliai taip pat rodo, jog čia naudoti žiemgaliams, o ne kuršiams būdingi, ir į kapą dėti žiemgaliams įprasta tvarka, bet gyvi būdami vyrai juos nešiojo kuršiams būdingu papročiu – makštyse ir prisegtus prie diržo. Taigi aptarę ginklus ir jų dėjimo į kapą tvarką galime daryti išvadą, jog čia palaidoti žiemgaliai, bet jų papročiuose jaučiama nemaža kuršių dvasinės kultūros įtaka.

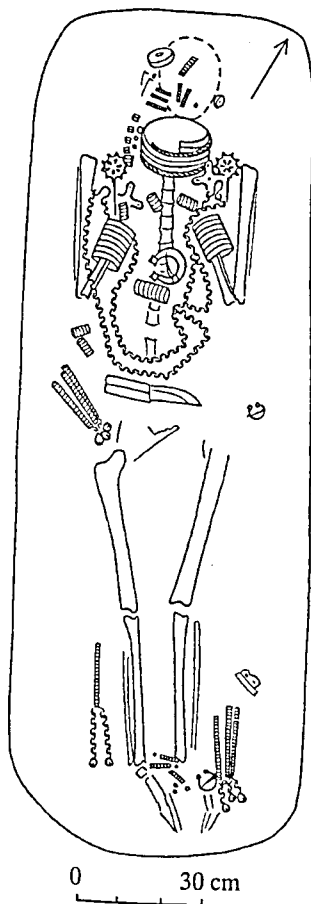
Baltų gentyse laikytasi skirtingų papročių į kapus dedant ir darbo įrankius. Žiemgaliai jų dėjo nedaug ir, matyt, tik pačius būdingiausius: tai peiliukai, vyrams – tiesia nugarėle, moterims – lenkta nugarėle, ylos, ret-

karčiai į vyrų kapą dėtas kirvis (vėlyvajame geležies amžiuje – vis rečiau), vedega, moterims – kaplys. Darbo įrankiai turi ir savo nuolatinę vietą kape – jie dedami peties, juosmens ar kojų srityje. Kuršių kapuose darbo įrankiai daug gausesni. Jiems būdingi peiliai, kirviai, dalgiai, skaptai bei vadinamieji miniatiūriniai darbo įrankiai – kirveliai, dalgeliai, o moterims – miniatiūriniai audimo įrankiai, adatos, verpstukai (Stankus, 1995, p. 75; Gintautaitė-Butėnienė, Butėnas, 2002, p. 18–26). Kuršiai peilius dėdavo prie galvos, dalgius prie peties, kirvius prie kojų. Pavirvytės kapinyne miniatiūrinių darbo įrankių nerasta. Kuršių kapams itin būdingų dalgių rastas tik vienas – k. 22 (2, 5 pav.). Jis į kapą buvo įdėtas kartu su vedega. Nerasta kapuose ir kirvių.

8 pav. Kapo 135 įkapės. I. Keršulytės pieš.

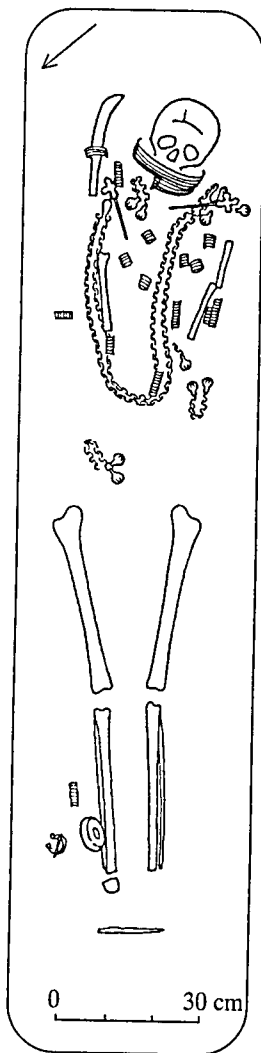

9 pav. Kapo 138 planas.
I. Keršulytės pieš.

Atsitiktinai iš suardytų kapų aptikta keletas pentinių ir įmovinių kirvių. Moterų kapuose darbo įrankių daugiau. Čia laidota su yломis, peiliukais bei, kas nebūdinga žiemgalėms, su verpstukais (7–12 pav., žr. 4-ąjį knygos viršelio p.). Darbo įrankiai dėti kaip įprasta – galvos, juosmens ir kojų srityje (7, 9, 10, 13 pav.). Moterų kapuose rasta dvejetainių peiliukų – žiemgalėms būdingų lenkta nugarėle (10, 11 pav.) ir kitur Žiemgaloje neaptinkamų tiesia nugarėle (8, 9, 13, 14 pav., žr. 4-ąjį viršelio p.). Lenkta nugarėle dėti prie galvos ar peties (10 pav.), tiesia nugarėle – juosmens srityje (9 pav.). Neretai peiliukai tiesia nugarėle nešioti makštyse (8, 9 pav., žr. 4-ąjį viršelio p.). Kaip matome, su darbo įrankiais čia laidota retai ir jie būdingi žiemgalėms. Išimtį sudaro tik verpstukai, kurių čia rasta daugiau (7–12 pav., žr. 4-ąjį viršelio p.), bet Pavirvytėje visai nėra miniatiūrinių darbo įrankių, itin būdingų kuršėms. Taigi darbo įrankiai rodo čia dominavus žiemgališkus papročius, bet kuršiams būdingos kai kurios tradicijos taip pat skverbėsi į žiemgalių bendruomenę.

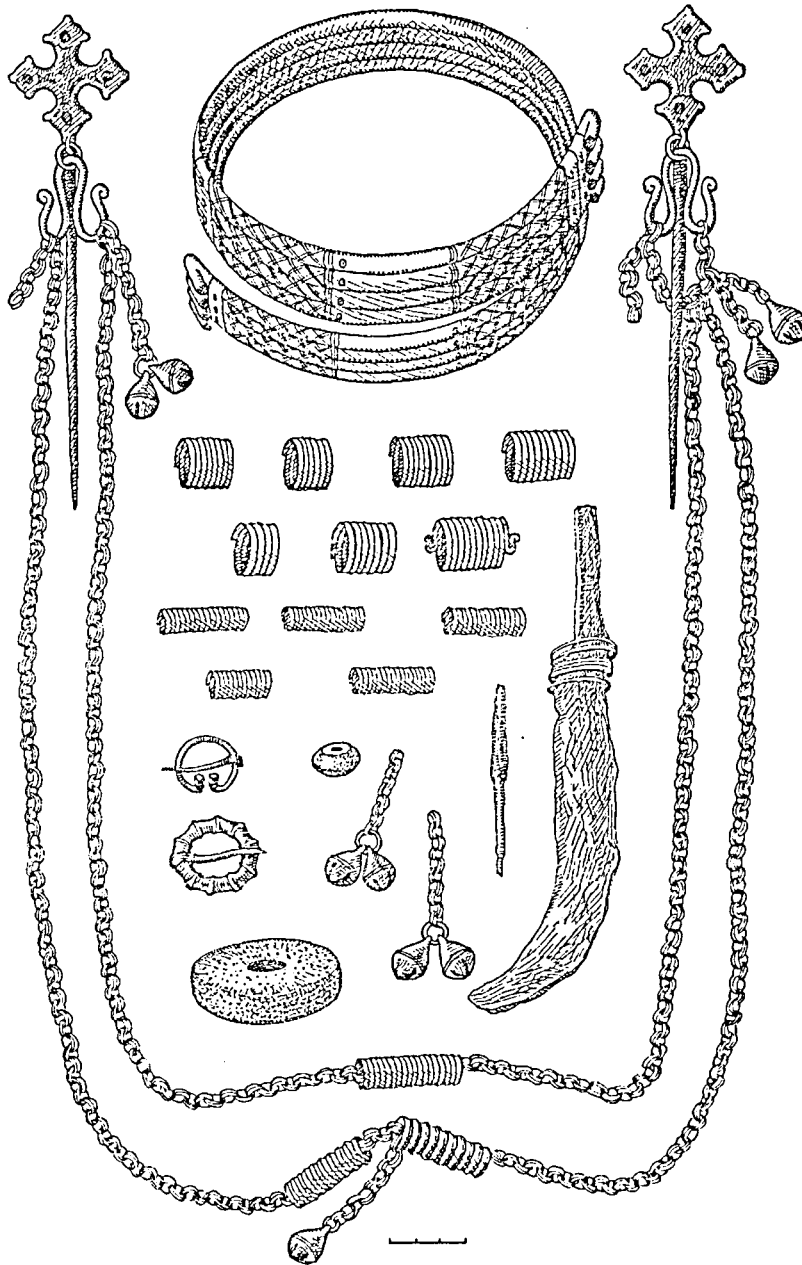
PAPUOŠALAI

Papuošalai būdingi tiek vienai, tiek kitai genčiai. Tačiau ir čia egzistavo skirtingos papuošalų nešiojimo tradicijos. Kuršės moterys galvos dangai susegti naudojo seges, o nuo VIII–IX a. – specialius smeigtukus. Žiemgalės galvos dangą puošė apgalviais. Pavirvytės kapinyne nerasta nė vieno kapo, kur moters galvos danga būtų susegta sege ar minėtu smeigtuku. Tačiau rastas

10 pav. Kapo 144 planas.
I. Keršulytės pieš.

ne vienas palaidojimas, kai moters galvos apdangalas puoštas įvijėlėmis, tampriai užspaustomis ant audeklo, apgalviais ar įvijų vainiku (7, 8 pav., žr. 4-ąjį viršelio p.). Taigi moterys galvos apdangalą puošė pagal žiemgališkus papročius. Kiek prasčiau etninius klausimus padeda išspręsti antkaklės. Šiaip jau priimta laikyti antkakles žmogaus turtingumo ar kilmingumo ženklu. Vis dėlto vienoje genityse labiau mėgta puošti vienokiomis, kitose – kitokiomis antkaklėmis. Taigi kokios antkaklės buvo nešiotos Pavirvytės bendruomenės atstovų? Žinome, jog kuršiai nemėgo nefunkcinių papuošalų ir antkaklėmis puošėsi retai. Dažniausiai nešiojo vytnes kelių eilių antkakles su kilpelėmis galuose (Gintautaitė-Butėnienė, Butėnas, 2002, p. 32; Stankus, 1995, p. 39). Pavirvytėje antkaklių rasta 15-oje kapų bei keletas atsitiktinai kapinyno teritorijoje. Tik viename kape (138) rastos dvi antkaklės (9 pav., žr. 4-ąjį viršelio p.). Nešiotos vytu lankeliu su kabliuku ir kilpele galuose (3 pav.), persikeičiančiais keturkampiais galais (15 pav.) bei sudėtinės antkaklės (9–14 pav., žr. 4-ąjį viršelio p.). Pirmasis antkaklių tipas – antkaklės vytu lankeliu su kilpelėmis galuose, atrodytų, turėtų būti būdingesnis kuršiams, o ne žiemgalėms. Tačiau čia jos kiek kitokios nei nešiotos kuršių. Pavirvytės antkaklių lankelių galai tik persikeičia, o kuršiai nešiojo tokias antkakles, kurių lankelis 2–3 kartus susuktas. Kitos antkaklės – persikeičiančiais keturkampiais galais ar sudėtinės būdingesnės žiemgalėms. Beje, sudėtinės antkaklės apskritai retos Lietuvoje. Šiek tiek daugiau jų rasta tik šiaurinėje Žiemgaloje (LPA, 1974, p. 214). Taigi Pavirvytėje nešiotos antkaklės būdingos žiemgalėms.

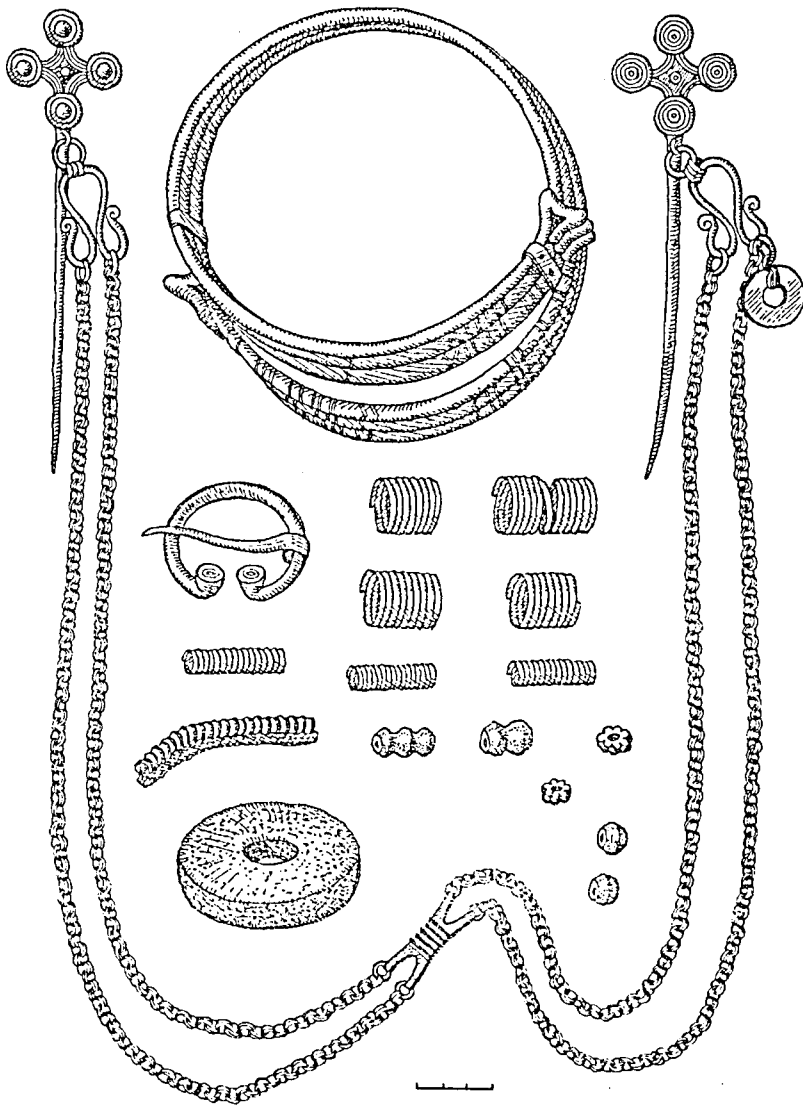
11 pav. Kapo 144 įkapės. I. Keršulytės pieš.

Pavirvytės kapinyne rasta ir karolių apvarų bei pavienių karoliukų. Nešioti karolių apvaras ar pavienius karoliukus žiemgaliams nebūdinga. Kituose žiemgalių kapinyuose šie papuošalai itin reti. Gal kiek daugiau pavienių karolių rasta Diržiuose. Šiame kapinyne su karolių apvaromis palaidotos tik 3 moterys – k. 123, 138 ir 143. Kapo 123 apvara sudaryta iš mėlyno stiklo ir žalvario karolių, apvaros centre buvusi žalvarinė įvija. Kapo 138 apvarą sudaro 68 rantiyti stiklo karoliai

(žr. 4-ąją viršelio p.), o k. 143 – 12 karolių apvara sudaryta iš 1 gintaro, 4 mėlyno stiklo ir 7 žalvario karoliukų (12 pav.). Taigi karolių apvaros retos ir šio kapinyne moterų kapuose. Po 1 ar 2 gintaro karolius turėjo 2 vyrai, 10 moterų bei 3 vaikai (11, 14 pav.). Pavieniai karoliukai, greičiausiai amuletai, buvo nešiojami pritvirtinti prie galvos apdangalų (rasti vienoje ar kitoje kaukolės pusėje) arba buvo pririšti prie antkaklės. Taigi kapų, kuriuose mirusieji būtų palaidoti su karoliais, – labai nedidelis procentas (14%). Panašiai yra kapų, kuriuose mirusieji palaidoti su karoliais, ir kituose žiemgalių kapinyuose. Iš jų išsiskiria tik kapai, kuriuose rasta karolių apvarų. Karolių apvaros žiemgaliams tikrai nėra būdingos. Tai jau aiški kuršių kultūros įtaka.

Kaip matyti iš kapinyne medžiagos, vyrai ir moterys drabužiams susėgti naudojo skirtingus papuošalus – vyrai seges, moterys – smeigtukų porą, tarpusavyje sujungtą grandinėle. Tai vienas būdingiausių žiemgalių papuošalų. Pavirvytės kapinyne medžiaga šiuo požiūriu labai iškalbinga. Vyrai nešiojo pasagines seges. Labiausiai mėgtos cilindriniais ir daugiakampiais galais (2, 3, 4, 6, 15 pav.). Tik viename kape (22) šalia pasaginės segės daugiakampiais galais rasta lankinė aguoninė, tik kuršiams būdinga segė (2, 5 pav.). Pasaginės segės, sprendžiant iš galų užbaigimo, būdingiausios žiemgaliams (Vaš-

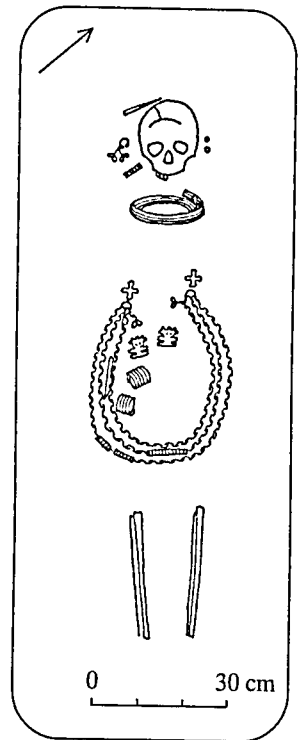
kevičiūtė, 1987, p. 29). Moterys, kaip ir įprasta žiemgalėms, drabužiams susėgti naudojo smeigtukų porą, tarpusavyje sujungtą 2–3 grandinėlių eilėmis (9–14 pav., žr. 4-ąją viršelio p.). Beveik visi rasti smeigtukai kryžiniai, išplotomis plokštelėmis kryžmų galuose, tik 9, 43, 63 kape smeigtukai trikampėmis galvutėmis, o k. 138 – rozetiniai. Kryžiniai smeigtukai ypač būdingi žiemgaliams. Tokie nešioti ir šios bendruomenės moterų. Kiek kitokių, neįprastos formos

12 pav. Kapo 143 įkapės. I. Keršulytės pieš.

smeigtukų rasta 144 kape (11 pav.). Jų plokštelių galai ne apskriti, o rombo formos. Tokie smeigtukai reti ir kituose kapinynuose, bet jų forma vis dėlto būdingesnė Žiemgalai. Šiek tiek kitoks smeigtukas rastas k. 17. Šių smeigtukų kryžmos labai laibos ir ilgos, o galai užsibaigia buoželėmis.

Smeigtukų trikampėmis galvutėmis rasta k. 9, 43 ir 68 (16 pav.). Pati smeigtukų forma – trikampės galvutės – būdinga žiemgaliams, tačiau rasti smeigtukai šiek tiek kitokie, nei nešioti Žiemgaloje. Kapo 9 smeigtukai labai laibomis ir ilgomis kryžmomis, o k. 43 ir 68 rasti kryžiniai smeigtukai masyvūs, pailgintais galais, kuriuos puošia brūkšnelių poros. Tokie smeigtu-

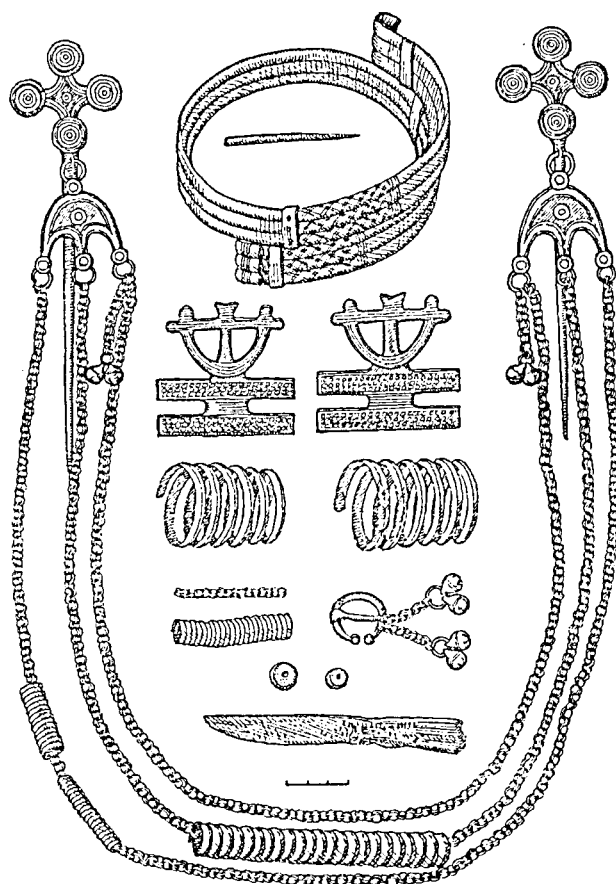

13 pav. Kapo 141 planas.
I. Keršulytės pieš.

kai būdingesni kuršėms, bet kuršės juos nešiojo po vieną, o čia nešioti po du. Taigi minėtuose kapuose palaidotos moterys segėjo kuršėms būdingus smeigtukus, bet nešiojo juos žiemgalėms būdingu papročiu.

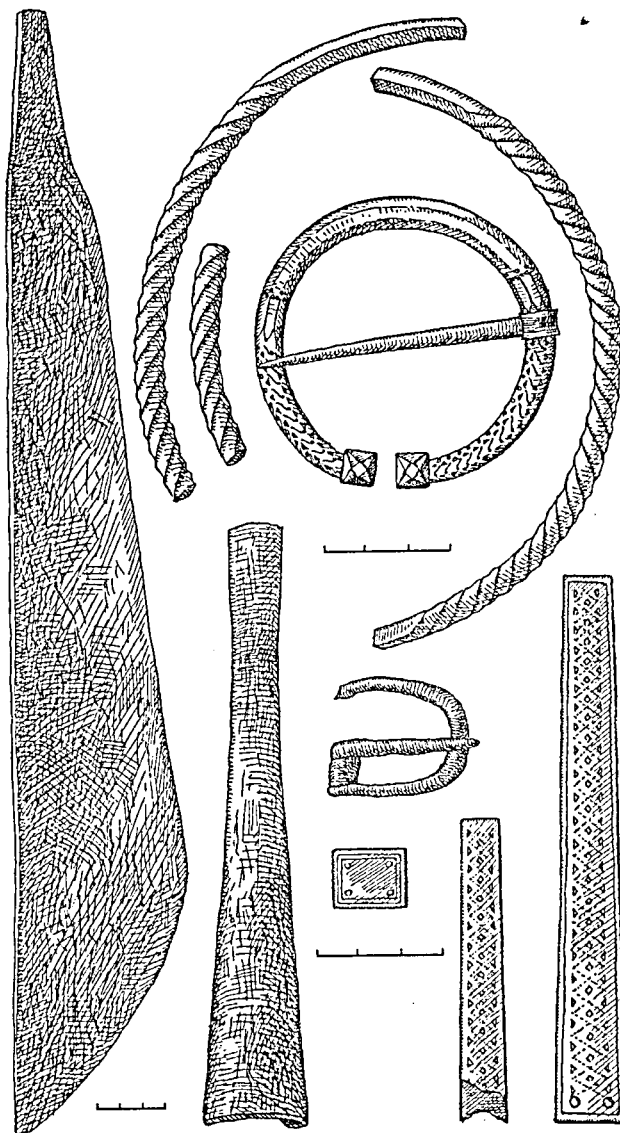
Kape 138 rasti rozetine galvute smeigtukai labai reti ir dažniausiai randami taip pat tik Žiemgaloje (8 pav., žr. 4-ąjį viršelio p.) (Vaškevičiūtė, 2000, p. 27). Dalis moterų drabužiui susegti naudo-

jo ne tik smeigtukų porą, bet ir segę (k. 138, 141, 143, 144) (9, 12, 13, 14 pav., žr. 4-ąjį viršelio p.), o k. 28, 86, 135 – tik segę (7, 8 pav.). Šis paprotys visai svetimas žiemgalėms. Segėmis, matyt, buvo susegtas storesnis viršutinis drabužis ar pečius gaubianti skara. Nešiotos lankinės laiptelinės (viena netgi dengta baltojo metalo plokšte) (7, 8, 13, 14 pav.) ir pasaginės segės (7, 9, 12 pav., žr. 4-ąjį viršelio p.). Dauguma jų aguoniniais, keturkampiais ir cilindriniais galais. Matyt, vienu formų pasaginės segės buvo labiau mėgtos vyrų (daugiakampiais galais), kitų – moterų. Tik segės cilindriniais galais tiko ir vyrams, ir moterims.

14 pav. Kapo 141 įkapės. I. Keršulytės pieš.

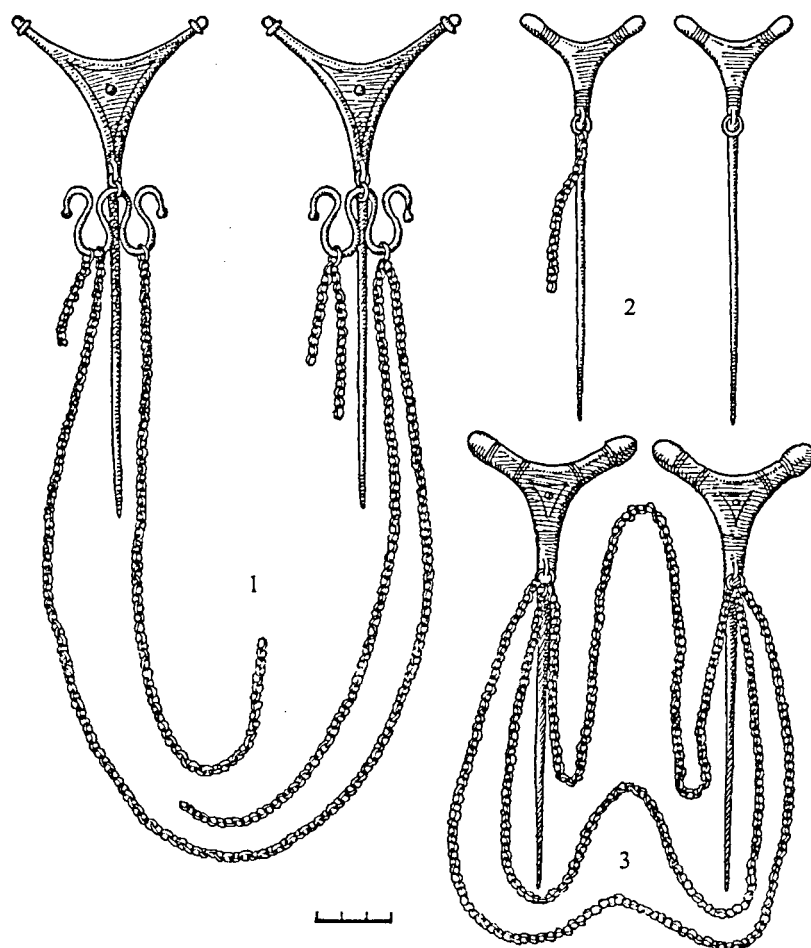
Išanalizavę krūtinės papuošalus ir jų dėvėjimo būdą galime drąsiai teigti, jog čia vyravo žiemgališkos tradicijos. Tačiau artimas bendradarbiavimas su šalimais gyvenusiais kuršiais turėjo nemažos įtakos, todėl čia po truputį plito kuršių kultūrai būdingos papuošalų formos, bet kuršių tradicijos jokių būdu neužgožė vietinių. Tą galime matyti panagrinėję ir dar vieną papuošalų grupę – apyrankes. Nefunkciniai papuošalai, visų pirma apyrankės, kuršiams nėra būdingi. Tai ypač ryšku iš ankstyvesnio periodo radinių. VII–VIII a. kapuose jų labai reta (Tautavičius, 1996, p. 87). Vėlyvuosiuose tiek vyrų, tiek moterų kapuose jau aptinkame po 1 apyrankę. Pavirvytės kapinyne daugiausia rasta įvijinių, juostinių ir gyvuliniais galais apyrankių. Pavirvytės bendruomenės moterys dažniausiai puošėsi dvejomis apyrankėmis ir, kaip įprasta žiemgalėms, ant kiekvienos rankos mūvėjo po vieną (9, 13, 14 pav., žr. 4-ąjį viršelio p.). Dauguma moterų palaidotos su įvijinėmis apyrankėmis. Šis tipas būdingiausias žiemgalėms. Tik moterų kapuose

15 pav. Kapo 10 įkapės. I. Keršulytės pieš.

k. 136 ir 146 rasta apyrankių gyvuliniais galais – k. 136 buvo net trys apyrankės, o k. 146 – viena. Šis apyrankių tipas svetimas žiemgalėms. Vyrų, palaidotų su apyrankėmis, mažai. Vyrų puošėsi įvijinėmis (3 pav.) ir juostinėmis apyrankėmis. Tik k. 22 rasta masyvi apyrankė, kuri žiemgaliams nėra būdinga (2 pav.). Bet šiame kape yra ir daugiau žiemgaliams nebūdingų papuošalų. Taigi apyrankių nešiosenos būdas, jų formos rodo, jog čia vyravo žiemgaliams būdingos tradicijos.

Tiriant Pavirvytės kapinyną pastebėta, jog čia kaip niekur kitur Žiemgaloje rasta daug mirusiųjų, palaidotų su diržais. Kituose žiemgalių kapinyuose

16 pav. Smeigtukai trikampėmis galvutėmis iš k. 9, 43, 68. I. Keršulytės pieš.

desnis ir siekia net 26%. Diržai buvę odiniai, dažnai puošti žalvario apkaliukais (2, 15 pav.). Kai kurie diržai išsiskiria ypač puošniais skirstikliais, kutais ir sagtimis. Tokią tradiciją – laidoti mirusiuosius su diržais ir ypač su puošniais diržais turėjo kuršiai. Šis paprotys neabejotinai rodo, jog kuršiškos tradicijos skverbėsi į žiemgalių bendruomenę išstumdamas savas.

Taigi apžvelgę kapinyno laidoseną ir įkapes bei jų dėjimo tvarką, galime daryti tvirtą išvadą, jog Pavirvytės kapinyną paliko IX–XII a. čia gyvenusi žiemgalių bendruomenė, į kurios dvasinės ir materialinės kultūros tradicijas po truputį skverbėsi kaimynų kuršių papročiai. Kuršių kapinynai, kartu ir gyvenvietės nuo Pavirvytės nutolusios ne daugiau kaip per 25–30 km. Be abejo, čia gyvenę žmonės buvo tarpusavyje susiję įvairiais ūkiniais ir prekybiniais ryšiais. Toks jų artumas negalėjo neatsispindėti žiem-

galių kultūroje, tradicijose, papročiuose. Tą akivaizdžiai rodo žiemgalių iš kaimynų kuršių perimti kai kurie buitiniai daiktai, papuošalai, kostiumo detalės. Įdomu pastebėti, kad jų gausiau žiemgalių vyrų kapuose. Iš visų griautinių kapų išsiskiria kapas 22, kuriame palaidotas vyras su žiemgaliams nebūdingomis įkapėmis – dalgiu, lankine plokščia aguonine sege, dviem masyviomis apyrankėmis (2, 5 pav.). Tačiau į šio vyro kapą įdėtas ir platusis kovos peilis – kalavijas, paguldytas tik žiemgaliams būdingu papročiu. Šis kapas, matyt, tipiškiausias dviejų kultūrinių tradicijų tarpusavio sugyvenimo pavyzdys.

DEGINTINIAI KAPAI

Dabar reikėtų aptarti degintinius kapus. Degintiniai kapai sudaro tik 22% visų palaidojimų. Jie neužėmė atskiros kapinyno dalies, o yra išsimėtę tarp griautinių kapų. Tai rodo, jog bendruomenė buvusi vieninga: jei mirusiųjų neskirstė į atskiras grupes, tai į jas nesiskirstė ir gyvi bū-

dami. Tuo tarpu ir pačiuose kuršiškuose kapinyuose galime pastebėti, jog kremacijos papročiu laidoti mirusieji buvo paguldomi tarsi atskirame kapinyno sektoriuje (Bandužiuose tokie kapai užėmė PV kapinyno dalį, Laiviuose – ŠV dalį, Genčų II kapinyne – C ir R dalis) (Stankus, 1995, p. 16; Gintautaitė-Butėnienė, Butėnas, 2002, p. 15; Stankus, 2002, p. 219). Tačiau laidojimo būdas ir įkapsės rodo, jog kremacijos papročiu turėtų būti palaidoti ne tos pačios genties mirusieji. Griautiniai kapai, be jokios abejonės, priklauso žiemgaliams, o degintiniai – kuršiams. Visus degintinius kapus pagal formą ir konstrukciją galima išskirti net į 4 grupes. I gr. priklausytų kapai, kurių duobutės apskritos – 40–70 cm skersmens. II gr. – ovalo formos kapai, kurie dydžiu nesiskiria nuo griautiniams kapams kastų duobių, tik kapo duobės dugne yra pagilinta duobutė, į kurią sudėti sudeginti kaulai ir įkapsės. III gr.

skiriami kapai, kurių duobės apskritos – iki 200 cm skersmens. IV grupei priskirtini kapai, kurių duobės analogiškos III grupės kapams, bet jų dugnas grįstas mažais akmenukais. Kuršių kapams kaip tik būdinga tai, jog nėra nusistovėjusios bendros kapo įrengimo tradicijos (Bandužiai, Laiviai, Griežė ir kt.) (Stankus, 1995, p. 16; Gintautaitė-Butėnienė, Butėnas, 2002, p. 15–17; Varnas, 1984, p. 108–111). Taigi Pavirvytės kapinyno kapų įranga yra identiška kitų kuršių kapinynų kapams. Tas pats pasakytina ir apie įkapes – dalis rastų įkapių sulaužytos. Tai rodo kuršių tradiciją mirus šeiminkui „numarinti“ ir jo daiktus. Pačios įkapsės taip pat būdingos kuršiams – dviašmeniai kalavijai, ietigaliai su viena ar dviem užbarzdomis, apyrankės gyvuliniais galais, žaslai ir kt. rodo, jog kremacijos papročiu palaidotieji yra kuršiai.

Apibendrinami visa tai, kas pasakyta, galime teigti, jog kuršių artumas nedarė esminės įtakos žiemgalių dvasinei kultūrai, nekeitė ir neveikė čia vyravusios inhumacijos tradicijos, neskatino žiemgalių pereiti prie kito, jiems svetimo laidojimo būdo. Degintiniai kapai šiame kapinyne byloja apie visai ką kita. Visų pirma apie tai, kad į žiemgalių bendruomenę po truputį skverbėsi kuršiai. Skverbimasis buvęs taikus (tą rodo degintinių kapų vieta kapinyne). Be to, pastebėta, kad dauguma degintinių kapų – vyrų kapai. Matyt, šie, verčiami vienokių ar kitokių priežasčių, kūrėsi tarp žiemgalių.

Šiuo požiūriu Pavirvytės kapinynas nėra kokia išimtis. Valstybės kūrimosi išvakarėse vyko genčių konsolidacijos procesas, kurio atspindžių galime rasti visuose kapinyuose, įsikūrusiuose genčių paribiuose. Toks būtų kuršių paliktas Bandužių kapinynas, kuriame juntama skalvių kultūrinė įtaka (Stankus, 1995, p. 101), žiemgališkas Šukionių kapinynas, kuriame jaučiama aukštaičių kultūrinė įtaka (Vaškevičiūtė, 2000, p. 185), latgalių Aizkraukles Lejasbitėnų kapinynas, kur jaučiama žiemgališka įtaka (Radiš, 1995, p. 10), ir, be jokios abejonės, Pavirvytės kapinynas, kuriame juntama kuršių kultūrinė įtaka.

IŠVADOS

1. Pavirvytės kapinyno griautiniai kapai, kurie sudaro 78% visų palaidojimų, priklauso IX–XIII a. čia gyvenusiai žiemgalių bendruomenei.

2. Degintiniai kapai skiriami XI–XIII a. toje pat bendruomenėje gyvenusiems kuršiams.

3. Inhumacijos papročiu palaidotieji laikėsi žiemgališkų tradicijų, kurios beveik nepakitusios išliko dvasinėje tų žmonių kultūroje, jų papročiuose, bet materialinės kultūros plotmėje juntama kur kas didesnė kuršių kultūros įtaka – nešioti žiemgaliams nebūdingi papuošalai, į kapą dėti žiemgaliams nebūdingi buitinės paskirties daiktai ir t. t.

4. Kuršių įtaka neužgožė žiemgališkų tradicijų, neišstūmė esminių žiemgalių kultūros elementų.

5. Kuršiai taikiai gyveno žiemgalių bendruomenėje, laikydamiesi savų tradicijų ir papročių.

6. Pavirvytės kapinynas nėra išimtis – dviejų genčių integravimosi pavyzdžių yra ir kitose vėlyvojo geležies amžiaus paribio kapinyuose. Genčių konsolidacijos procesas vyko visame to meto baltų pasaulyje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Atgāzis M., 1994 – Dreņģeru–Čunkānu 241. kaps un šķēpu līdzdošanas tradīcija 8.–9 Gs zemgaļu apbedījumu // *Arheologija un etnogrāfija*. Rīga, 1994. T. 17, p. 29–40.

Bračiulienė R., 2002 – Slengių kapinynas // *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje (toliau – ATL) 2001 metais*. Vilnius, 2002, p. 117.

Butėnienė E., 1974š – Meldinių senkapio, Rozalimo apyl., Pakruojo r., 1974 m. tyrinėjimų dienoraštis. Lietuvos istorijos instituto rankraštynas (toliau – LIIR). F. 1, Nr. 433.

Cholodinska A., 1977š – Pavirvytės, Akmenės r., senkapio 1977 m. kasinėjimų ataskaita. LIIR. F. 1, Nr. 600.

Cholodinskienė A., 1978š – Pavirvytės, Akmenės r., senkapio 1978 m. kasinėjimų ataskaita. LIIR. F. 1, Nr. 683.

Cholodinskienė A., 1979š – Pavirvytės–Gudų, Akmenės r., senkapio 1979 m. kasinėjimų ataskaita. LIIR. F. 1, Nr. 792.

Cholodinskienė A., 1981š – Pavirvytės–Gudų kapinyno, Akmenės r., Vieکشnių apyl., tyrinėjimai 1981 metais. LIIR. F. 1, Nr. 1722.

Cholodinska A., Striaukaitė A., 1978 – Pavirvytės–Gudų (Akmenės r.) senkapio tyrinėjimai 1977 metais // *ATL 1976–1977 metais*. Vilnius, 1978, p. 174–181.

Cholodinskienė A., 1980 – Pavirvytės–Gudų (Akmenės r.) senkapio tyrinėjimai 1978 ir 1979 metais // *ATL 1978 ir 1979 metais*. Vilnius, 1980, p. 95–97.

Česnys G., 1987 – Lietuviai IX–XII amžiuje. Antropologiniai duomenys // *Lietuvių etnogenezė*. Vilnius, 1987, p. 118, 199, 23 pav.

- Gintautaitė-Butėnienė E., Butėnas E.**, 2002 – Laivių kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2002. T. 22, p. 9–198.
- Kazakevičius V.**, 1998a – Geležies amžiaus baltų genčių ginkluotė (habilitacinis darbas). Vilnius, 1998, p. 40, 48, 57.
- Kazakevičius V.**, 1998b – Iš vėlyvojo geležies amžiaus baltų ginklų istorijos (Kalavijų galų makštų apkalai) // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1998. T. 15, p. 287.
- Kazakevičius V.**, 1996 – IX–XIII a. baltų kalavijai. Vilnius, 1996.
- LAA** – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Kn. 3. Vilnius, 1977, p. 25(43), 49(243), 52(262).
- LPA**, 1974 – Latvijas PSR archeologija. Rīga, 1974.
- Radiņš A.**, 1995 – Latgaliai // Baltų archeologija. 1995, Nr. 3(6), p. 2–12.
- Salatkienė B.**, 1990 – Valdomų kapinyno (Šiaulių r.) 1989 m. tyrinėjimai // ATL 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p. 89–92.
- Stankus J.**, 1995 – Bandužių kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995. T. 12.
- Stankus J.**, 2002 – Genčių II kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2002. T. 22, p. 199–242.
- Tautavičius A.**, 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX). Vilnius, 1996.
- Varnas A.**, 1984 – Griežės plokštinis kapinynas // ATL 1982 ir 1983 metais. Vilnius, 1984, p. 108–111.
- Vaškevičiūtė I.**, 1983š – Pavirvytės–Gudų kapinyno, Akmenės r., Viekšnių apyl., tyrinėjimai 1983 metais. LIIR. F. 1, Nr. 1081.
- Vaškevičiūtė I.**, 1984š – Pavirvytės–Gudų kapinyno, Akmenės r., Viekšnių apyl., tyrinėjimai 1984 metais. LIIR. F. 1 Nr. 1132.
- Vaškevičiūtė I.**, 1984 – Pavirvytės–Gudų plokštinio kapinyno tyrinėjimai 1983 metais // ATL 1982 ir 1983 metais. Vilnius, 1984, p. 111–114.
- Vaškevičiūtė I.**, 1986 – Jauneikių (Joniškio r.) V–XI a. kapinynas (2. Ginklai) // Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai (toliau MADA). Serija A. Vilnius. 1986, T. 2(95), p. 43–51.
- Vaškevičiūtė I.**, 1986a – Pavirvytės–Gudų plokštinio kapinyno tyrinėjimai 1984 metais // ATL 1984 ir 1985 metais. Vilnius, 1986, p. 106–107.
- Vaškevičiūtė I.**, 1989 – Kuršių kapai žiemgalių kapinyne // MADA. Serija A. Vilnius, 1989. T. 4(109), p. 55–67.
- Vaškevičiūtė I.**, 1992 – IV–XI a. įvijiniai apgalviai // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992. T. 8, p. 128–134.
- Vaškevičiūtė I.**, 1993 – Pietinių žiemgalių dvasinė kultūra ir materialinė būtis V–XII amžiuje (daktaro disertacijos tezės). Vilnius, 1993.
- Vaškevičiūtė I.**, 1995 – XVI–XVII a. Pavirvytės–Gudų kapinyno (Akmenės r.) kapai // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995. T. 11, p. 317–329.
- Vaškevičiūtė I.**, 2000a – Moterų liejikių kapai žiemgalių kapinyuose // Iš baltų kultūros istorijos. Vilnius, 2000, p. 91–98.
- Vaškevičiūtė I.**, 2000b, – Etnokultūrinė žiemgalių sritis // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2000. T. 20, p. 141–157.
- Vaškevičiūtė I.**, 2000c – Rozetiniai smeigtukai // Istorija XLIII. Vilnius, 2000, p. 25–27.
- Vaškevičiūtė I.**, 2000d – Šukionių kapinynas (Pakruojo rajonas, lygumų apylinkė) // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2000. T. 20, p. 159–224.
- Vaškevičiūtė I.**, 2000e – Stungių kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2000. T. 20, p. 225–262.
- Vaškevičiūtė I.**, 2001 – Svarstyklės ir svarstyklių dėžutės Pietinėje Žiemgaloje // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2001. T. 21, p. 275–282.
- Volkaitė-Kulikauskienė R.**, 1987 – Lietuviai IX–XII amžiuje // Lietuvos etnogenezė. Vilnius, 1987, p. 194, 34 pav.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., Jankauskas K.**, 1992 – Iš senosios lietuvių amatininkystės istorijos // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992. T. 8, p. 135–170.
- Volkaitė-Kulikauskienė R.**, 1997 – Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai. Vilnius, 1997, 83, 87 pav.
- Атгазис М.**, 1980 – Вопросы этнической истории земгалов // Из древнейшей истории балтских народов. Рига, 1980, с. 89–101.
- Чеснис Г.**, 1985 – Этническая антропология балтских племен на территории Литвы в I тысячелетии н.э. // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985, с. 144–158, рис. 4.
- Голубева Л.**, 1984 – Женщины литейщицы (К истории женского ремесла литья у финно-угров) // Советская археология. Москва, 1984, № 4, с. 75–89.
- Казакявичюс В.**, 1998 – Шлем из Павирвите-Гудай // Історія Русі-України (історико-археологічний збірник). Київ, 1998, с. 129–135.

PECULIARITIES OF BURIAL RITES IN WESTERN SEMIGALLIA (BASED ON THE DATA FROM THE PAVIRVYTĖ CEMETERY)

Ilona Vaškevičiūtė

Summary

In the 4th-5th centuries, when the cultural zone of barrows with stone circles in the Northern Lithuania and Southern Latvia started decaying, in the central part of it the Semigallian tribes formed up. On the eve of the establishment of the State, it occupied quite a big part of the Baltic region (Fig. 1). In such a big territory there were cultural differences, as the culture of neighbours influenced the communities which lived at the periphery. Until now this influence was observed only in the material culture.

This article will analyse the features of the spiritual culture characteristic of Semigallia and will distinguish the culture differences which existed in the Western and Eastern Semigallia. Firstly, the burial rites were quite different. The Pavirvytė cemetery, the Semigallian archaeological site located furthest west, was chosen as a datum point. Lately in different discussions the Pavirvytė cemetery was not considered to be of Semigallian origin. So this article will try to deny this unsound opinion.

The area of more than 3.000 square metres was explored in the Pavirvytė cemetery. There were 183 burials found, 38 of them were late (dated to the 17th–18th centuries) (which will not be discussed in this article) and 145 burials were dated to the 9th–13th centuries.

The Pavirvytė cemetery is the only known Semigallian architectural site where cremations were found. Inhumations do not make up a separate group in the cemetery. People were buried in succession, therefore, cremations were found among inhumations. In the northern part of the cemetery, next to the burials of the 9th–13th century, the burials dated to the 17th–18th centuries were also found. Such a phenomenon when after 200–300 years people were buried in former cemeteries is characteristic of Semigallia.

The archaeologists found the cemetery quite disturbed. There were only a few undisturbed burials. According to the information gathered, all the burials can be classified into three groups: Group 1 – destroyed burials (31,8%);

Group 2 – disturbed burials (46,6%); and Group 3 – undamaged burials (21,6%).

The individuals were buried supine with outstretched legs and arms folded over the breast. Part of them were buried in coffins. Only 63.4% of male individuals were buried with heads orientated to southeast, and 63.2% of female individuals were buried with their heads orientated to north-northeast-northwest. Other individuals were buried without any established order.

It is likely that on the eve of the establishment of the State, the custom to bury female – and male individuals in opposite directions in this part of Semigallia was fading. This means that the Curonian customs were merging into the Semigallian community.

The Semigallians belong to Baltic tribes where individuals were buried together with burials items. Male individuals were buried with weapons, though the weapons were not very variable, mostly represented by spears and battle knives/swords. Male individuals were buried with one spear only (there are 2/3 of such burials). This means that the Curonian custom was closer to the Pavirvytė community, though spearheads were more characteristic of Semigallians (Fig. 2, 3). In spite of this, they were placed in burials according to the Curonian custom. As it is already known, battle knives/swords were characteristic of Semigallians and were placed into burials in the Semigallian way: diagonally on pelvis or thighs of individual (Fig. 4, 5, 6). The Curonians did not use battle knives at all.

Battle knives were found in 10 burials. As it is common to Semigallians, in all burials the battle knives were placed diagonally on pelvis. Therefore, this custom proves that the Semigallian customs were common here. In Semigallia battle knives were carried without sheaths, and a Semigallian warrior was buried even without belt. In the Pavirvytė cemetery most of battle knives were in sheaths. And in almost all burials where battle knives/swords were found, the remains of belts were also de-

tected, such as mounting, buckles, fringes, and in burial 22 even a leathern shoulder-belt was detected. Therefore, in the Pavirvytė cemetery male individuals were buried with battle knives/swords, and they were placed in the burial only in the Semigallian way – diagonally on pelvis. Men used to carry them fixed to belt, in sheaths. This is a Curonian custom.

The Baltic tribes had different customs in placing of working tools in burials. In the Pavirvytė cemetery working tools seldom were placed with buried individuals. These rare cases were characteristic of Semigallians. The exception was numerous spindles. But there were no miniature working tools at all which were so characteristic of Curonian women. Therefore, the working tools prove that Semigallian customs were dominating here (Fig. 7–12, 14).

Plenty of ornaments were characteristic of both tribes. However, different traditions existed in wearing of ornaments. Curonian women used brooches to pin headdress, and later special pins were used (the 18th–19th centuries). Semigallian women used headbands (Fig. 7, 8). In the Pavirvytė cemetery there was no burial where any headdress was fixed by brooch or pin. Therefore, women decorated their headdress according to Semigallian traditions. Other ornaments – neck-rings, brooches, pins, and bracelets were characteristic of the Semigallians. Sometimes they used pins characteristic of Curonian women, but wore them in the Semigallian manner – two pins joint together by chain. (Fig. 9–14, 16, col.).

While exploring the Pavirvytė cemetery, it was noticed that quite a lot of individuals were buried with belts, like nowhere else is Semigallia. In other Semigallian cemeteries there were only 2–3% of such kind of burials. In the Pavirvytė cemetery this percentage is much higher – 25%. Belts were leathern, often decorated by brass mountings. Some belts had especially smart dividers, fringes and buckles (2, 15). The tradition to bury individuals with belts and especially smart belts was common to Curonians. This customs proves the Curonian impact.

Having reviewed the burial rites in the cemetery and burial items and their increasing number, we can state that the Pavirvytė cemetery belonged to some Semigallian community of the 9th–12th centuries, which spiritual and material values were gradually influenced by neighbouring Curonian customs. They were especially strong in the material culture. The Curonian settlements were located

not further than 25–30 km from Pavirvytė. Inhabitants of both communities were closely coherent by different trade and economic relations. Such neighbourhood was reflected in the Semigallian culture, traditions and customs. This is obviously proved by utensils, ornaments, clothes components which the Semigallians took over from the Curonians. It is interesting that Semigallian male burials were richer in burial items. Among all inhumations, burial 22 of male individual distinguishes in burial items characteristic of the Semigallians: a scythe, a crossbow flat brooch with poppyseed-shaped terminals, two massive bracelets (2, 5). However, the same individual has also a battle knife/sword placed in the Semigallian way. This burial is likely to be the most typical example of merger of two cultural traditions.

Cremations made up 22% only of all burials. They did not occupy a separate part of cemetery, but were scattered among inhumations. This proves that the community was undivided. If the individuals were not buried by separate groups, that means that there was no division among people. Buried individuals of other tribe should have been cremated. The inhumations definitely belonged to the Semigallians, while the cremations belonged to the Curonians. According to burial items, the cremations of the Pavirvytė cemetery are identical to other Curonian burials. The same might be said about burial items – a part of them are broken. This is a reflection of the Curonian tradition that the belongings ‘die’ together with their owner. Burial items themselves are characteristic of the Curonians.

In summary, we can state that the Curonians did not make a great influence to the Semigallian spiritual culture; they neither changed nor influenced the inhumation tradition and did not stimulate the Semigallians to switch to other burial rites which were strange to them. The Cremations in these cemeteries tell us another thing. Firstly, the Curonians were penetrating step by step into the Semigallian community. Also it was noticed that most cremations were male cremations. It is likely that the Curonians settled down among the Semigallians for some unknown reasons.

In this regard the Pavirvytė cemetery is not an exception. In the eve of the establishment of the State, the consolidation process among tribes was taking place and reflections of it can be found in all tribe peripheries in the cemetery. Such is the Bandužiai cemetery of the Curonian

origin, where the Scalvian cultural influence is felt, as well as the Šukioniai cemetery of the Semigallian origin, where the Uplander cultural influence is noticed and without any doubt the Pavirvytė cemetery, where the Curonian cultural influence is quite clear.

LIST OF TABLE

Table. Numeration of inhumations and cremations.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Pavirvytė cemetery and the territory of Semigallia.

Fig. 2. Burial items from burial 22.

Fig. 3. Burial items from burial 76.

Fig. 4. Plan of burial 10.

Fig. 5. Plan of burial 22.

Fig. 6. Plan of burial 76.

Fig. 7. Plan of burial 135.

Fig. 8. Burial items from burial 135.

Fig. 9. Plan of burial 138.

Fig. 10. Plan of burial 144.

Fig. 11. Burial items from burial 144.

Fig. 12. Burial items from burial 143.

Fig. 13. Plan of burial 141.

Fig. 14. Burial items from burial 141.

Fig. 15. Burial items from burial 10.

Fig. 16. Pins with triangular heads from burials 9, 43, 68.

Dr. Ilona Vaškevičiūtė
Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius,
Kražių g. 5, 01108, Vilnius, tel. 261 4935.
el. paštas: vaskeviciute@istorija.lt

Gauta 2003 12 01